

Stormfloder som Guds straf

Af Helen Cliff

Marskområdet i Sønderjylland har flere ligheder med områder i Tyskland og Holland end med det øvrige Danmark. Dette kulturlandskab virker fascinerende, og menneskenes kamp mod havet her har for mig været et interessant studieobjekt (1).

Udgangspunktet for min undersøgelse var et ønske om at finde ud af, hvilken indvirkning de stormfloder, som jævnligt hærger her, har haft på områdets økonomiske og evt. også politiske og sociale forhold. Rent geografisk ønskede jeg at holde mig til den danske del af marsken. Det viste sig dog at være umuligt at holde sig til nyere statsgrænser, idet kildematerialet også spredte sig over den del af den nordtyske marsk, der er gammelt dansk land. Det blev derfor området fra Ribe til Ejderen, jeg kom til at beskæftige mig med.

De gode og de onde floder

Det er langt fra alle stormfloder, der skal betegnes som hærgende eller katastrofale. Det stormer ofte i området, og der er ofte vandstigninger, uden det behøver at få alvorlige konsekvenser.

Nogle floder er oven i købet blevet betegnet som gode, fordi de aflejrede gødende havplanter; f. eks. skriver tyskeren Ernst von Bertouch i 1893 (2) om de to ældste floder, man har kendskab til, at de var gode floder, der blot aflejrede frugtbar jord, men ingen skade gjorde på landet. Disse to – den Baltiske og den Atlantiske anslås at have fundet sted før kr. f. (ingen nærmere tidsangivelse).

Den tredje – Kanalfloeden – også kendt som den Kimbriske Syndflod, ca. 340 før kr. f., var derimod meget ødelæggende. Det var ved denne lejlighed, at den engelske kanal blev gennembrudt. Alt land mellem England og Nederlandene forsvandt, og ligeledes forsvandt al marsken, der strakte sig ud fra den engelske kyst. Von Bertouch mente, at når de to første floder var gode, så var det fordi der endnu ikke var bygget diger, og at vandet derfor uhindret kunne trække sig tilbage igen.

»Havet giver – havet tager«, siger friserne, og mener dermed samspillet mellem stormflodernes ødelæggelser og den omstændighed, at det er havets aflejringer af gødende havplantedele, der giver de særligt gode betingelser for god landbrugsjord. Den fede marskjord har givet megen rigdom. I en lille rejse-skildring fra 1892 fortæller H. P. Hanssen, Nørremølle (3), at marsken er »et vidunderligt rigt Land. Kornet staar i gode Aar saa tæt med røragtige Straa, at de ikke kan mejes med Le, men maa skæres med Segl.« Han skriver også, at – ifølge fuldt pålidelige vidnesbyrd – fik marskbonden Christian Meinsdorf 63 fold af sin bygmark i året 1643, medens landmanden i kongeriget på det tidspunkt var overmåde glad for at få 4–5 fold. Men på en enkelt stormflodsnat kunne al rigdommen blive skyllet væk, og generationers hårdt arbejde og velstand blive ødelagt, når – som det hedder – hele kirkesogne forsvandt i bølgerne.

Kunsten at bygge diger

Omfanget af tragedier og katastrofer som følge af stormfloder hænger naturligvis sammen med en tiltagende indvandring og bebyggelse af marsken.

Von Bertouch's teorier om de gode og onde floder er stadig aktuelle. Albert Bantelmann, der har beskæftiget sig med den landskabelige udvikling (4), har også interesseret sig for bebyggelsens historie. Han mener, at menneskene i forhistorisk tid overvejende har forholdt sig passive overfor begivenhederne ved kysten: havets oversvømmelser og aflejringer af plantedele. Først i begyndelsen af middelalderen begynder beboerne i større omfang at deltage aktivt i forandringsprocessen af landskabsforholdene.

Kulturgeografen N. H. Jakobsen har gjort op (5), at antallet af *ødelæggende* stormfloder steg i takt med digebyggeriet. Særlig skæbnesvangre var de for området i det 17. årh. Det er samtidig dette og sidste halvdel af det 16. årh., der tegner sig for nogle af de største og mest ambitiøse dige- og landvindingsprojekter. Han mener, at der er flere årsager til dette selvmodsiggende fænomen. Først og fremmest svarede de ældste diger ikke til formålet; landet var nemlig ikke *digemodent*. Desuden udelukkedes – på grund af digebyggeriet – senere tilslikning (aflejring af havplanter m. v.), og de dele af marsken, der hvilede på tørv, sank efterhånden sammen, således at landet kom til at ligge lavere. De svage diger kunne ikke modstå vandmassernes tryk. Ved oversvømmelserne dannedes der en stor fordybning indenfor gennembrudsstedet. Vandet blev da forhindret i at trække sig hurtigt tilbage, hvilket det havde kunnet gøre ved den uinddige marsk.

En forudsætning for indvandringen og bebyggelsen af marsken har været indvandreernes kendskab til at bygge diger og værfter (opkastede jordhøje, hvorpå gårde og huse anlægges for at være i sikkerhed mod oversvømmelse

ved stormflod). Samtidig virker det som om dette kendskab har været beboernes forbandelse. Adgangen til den gode landbrugsjord har været drivkraften til, at man flyttede ud i marsken og begyndte at bygge diger. Hvornår de første diger er bygget vides ikke med sikkerhed. Sakse omtaler de diger, som beskyttede Lille Frisland (6). De har næppe haft større betydning for landskabet, idet der kun var tale om såkaldte sommerdiger, der ikke var højere, end at de lige akkurat kunne holde vandet ude, medens afgrøderne stod på marken. Resten af året var landet oversvømmet.

Det oprindelige motiv til at bygge diger: nemlig at kunne indvinde nyt land til opdyrkning, blev hurtigt afløst af nødvendigheden af at beskytte det, man allerede havde. Af gamle kort over området ses det tydeligt, at trods de mange landvindinger, så er landet i dag betydeligt mindre end det f. eks. var i det 14. årh. Landvindingerne er kun procenter af de landtab, som stormfloderne har forårsaget.

Selv om man – målt med tidligere tiders tekniske viden – var meget dygtige til at bygge diger, så vidste man tilsyneladende intet om betydningen af forudgående undersøgelser (Bantelmann og Jakobsen). F. eks. havde man ikke forstået, hvor vigtigt det er, at landet er digemodent. Først i begyndelsen af 1800-tallet begyndte man at interessere sig for mere end det byggetekniske og at arbejde efter videnskabelige principper (7).

Fejlvurderinger ved digebyggeri er ikke kun historie. I sin lille bog fra 1976 skriver fhv. skoleinspektør F. Dinsen Hansen (8), at de store stormfloder i 1962 og januar 1976 har givet digebyggerne en lære. Det viste sig nemlig, at de nyere diger var for stejle på indersiden, hvilket bevirkede, at bølgerne, i stedet for at løbe stille ned ad indersiden, styrtede ned ad de altfor stejle sider og vaskede jorden med sig: »En beskadigelse af et nyt dige betyder en større fare, end hvis det drejer sig om et gammelt. De gamle er helt igennem af klæg, mens kernen i de nye er opskyllet havsand, som er dækket med et klæglag på 30–50 cm. Har brændingen først slået hul gennem klæglaget, er faren for et brud overhængende. Sandet yder ingen modstand, men skylles for nemt bort.« Med andre ord er spørgsmålet: Hvor sikker kan man være bag digerne? stadig aktuelt. Det er da heller ikke længere siden end i 1953, at 1800 mennesker druknede, og 600.000 måtte evakueres under den store stormflod i Holland. Skaderne på de danske diger forårsaget af de to stormfloder i januar 1976 er opgjort til 2,4 millioner kroner, idet der var skader på samtlige diger.

Selv om digerne gang på gang ikke svarede til forventningerne, så har man alligevel været meget stolt over disse bygningsværker. Hver tidsepoke har – ud fra sine forudsætninger – gerne villet opfatte sine diger som: *Så solide og sikre som aldrig før*. Man talte om »jerndiger« og »evige værker«. Præsten og forfatteren Anton Heimreich, der levede i det 17. århundrede, fortæller om dige-

greven i Risumose, der, da man var færdig med et stort digebyggeri, satte spaden i jorden og sagde: »Trutz nun, Blanke Hans.« (Blanke Hans er friserens benævnelse for havet) (9).

Dette var overmåde store ord, som genspejler noget af den stolthed og glæde, marskbønderne følte over deres diger. Men *Blanke Hans* tog udfordringen op ved *den store flod* natten mellem den 11. og 12. oktober 1634. I denne forfærdelige stormflod menes 10–15.000 mennesker og 50.000 stykker kvæg at være druknet.

I gode tider var rigdommen stor. F. eks. kan man i det store værk om Sønderjyllands historie (10) læse om marskbønderne i det 17. årh., at de ikke indskrænkede sig til at drive landbrug, men at de også deltog i den opblomstrende søfart og handel. – »De boede i velbyggede Gaarde og klædte sig statelig.« Den rigdom, som marskjorden kastede af sig, betød også muligheder for gode skatteindtægter. Heri ligger nok forklaringen på, at så mange konger og fyrster i tidens løb har interesseret sig for marsken og har haft store visioner om digeprojekter. Den første var Erik Menved, der i 1316 forsøgte at forbinde øen Viding med fastlandet ved hjælp af et dige fra Rudbøl til Fegetasch. Det mislykkedes. Desværre kølnedes denne interesse noget, når marskboerne bad om hjælp eller skattelettelser efter stormflodsødelæggelser.

Kildematerialet

Mange oplysninger om stormfloder – specielt når det gælder antal af omkomne og omfang af skader – stemmer ikke overens. Det skyldes hovedsageligt, at mange arkiver er gået tabt i senere stormfloder. En del oplysninger er derfor rekonstruktioner, baseret på gamle sagn og hvad folk i øvrigt har fortalt. Pålideligheden i sådanne tilfælde er noget tvivlsom. Derimod er oplysninger, som er sammensatte af uddrag fra beretninger, breve m. v., som er tilsendt andre arkiver, mere troværdige, omend de ikke giver det fulde billede af situationen efter en stormflod. F. eks. ved man fra Kong Valdemars jordebog fra 1231, at der på øen Nordstrand har været 59 kirkesogne, hvilket er 50 flere end i 1934. Ligeledes ved man fra en meddelelse fra Slesvigs Domkapitel til konciliet i Basel 1447, at »det salte Hav har taget 60 Kirkesogne, der har indbragt over Halvdelen af Kapitlets Indtægter« (11).

En stor del af de værker, jeg har benyttet mig af fra Det kongelige Biblioteks samling, er sekundære kilder. Det gælder artikler i lokalhistoriske skrifter, først og fremmest Sønderjydsk Månedsskrift, men også andre, både tyske og danske (12). Forfatterne til disse artikler har i nogle tilfælde haft adgang til originalkilder som tingbøger og dagbøger, hvoraf en del findes i Statsarkivet i Slesvig. I andre tilfælde henviser forfatterne til lokale sagn.

For det historiske baggrundsstofs vedkommende har de fem bind af »Sønder-

Mennesker og dyr søger tilflugt på værft under stormflod. (Oliemaleri af Alex Eckener, 1938, Nissen-Haus, Husum).

jylland Historie været en stor hjælp. Det samme gælder for J. P. Traps: Danmark, Tønder Amt (13).

Fra 1600-tallet er der bevaret en række samtidige beretninger fra de forfærdelige stormfloder, som hærgede på den tid. Fra *den store flod* i 1634 er bevaret nogle beretninger, skrevet af præster, som på den tid virkede i området. (Blandt andre den førnævnte Anton Heimreich). Disse præster mente, at stormfloderne og deres ødelæggelser måtte være Guds straf for marskboernes syndige levned.

Da jeg undervejs i arbejdet begyndte at interessere mig for fortællestoffet om stormfloder og inddrog nogle tyske og danske sagnsamlinger, stødte jeg på den samme holdning, at *stormfloder var en straf fra Gud*. Den største samling af sagn fra marsken finder vi hos tyskeren Karl Müllenhoff. Hans bog fra 1845 er både den ældste og den, hvori vi finder de fleste stormflodssagn (14). Det er da også dette værk, senere udgivere af sagn oftest henviser til. Karl Müllenhoff samarbejdede i mange år med brødrene Grimm. Han var en flittig indsamler og havde desuden kontakt med meddelere, der sendte ham optegnelser.

Fortællestoffet, som jeg fremover vil foretrække at kalde for sagn (15), kan inddeles i grupper ud fra hovedmotiverne. Mest interessant er gruppen med et

religiøst motiv, og det er disse sagn samt de førømtalte skrifter, som præsterne skrev i det 17. årh., resten af denne artikel beskæftiger sig med.

Guds retfærdighed og tålmodighed

Troen på stormfloder som Guds straf kan opstilles i tre hovedpunkter. Punkt to om varslers må anses for at være et indskud, som ofte udelades.

1. Gud er vred over marskboernes syndige levned og straffer dem med stormflod. Men:
2. Da Gud er både god og tålmodig, sender han først varsel på varsel i form af naturfænomener for at få menneskene til at opgive synden og dermed undgå katastrofen. Men forgæves.
3. Hvis man opfyldte bestemte betingelser, f. eks. var meget from, præst, jomfru etc., kunne man – på mirakuløs vis – blive reddet i en stormflod. Medens de øvrige, f. eks. resten af landsbyen, druknede som straf for deres synder. Ofte får sådanne »særlige« personer en direkte advarsel fra Gud om at bringe sig i sikkerhed inden stormfloden.

Præsten Niels Helvad udgav i 1616 sit første flyveskrift (16). Det handler om den forfærdelige stormflod året før, hvor »mange tusinde Mennisker drucknede«. Alene på øen Nordstrand omkom 300 mennesker. Niels Helvad indleder med at fortælle om det frygtelige uvejr, som kunne være blevet forudset, – eftersom »Alle Planeter vaare forsamlede in Trigono Igneo« (= trekant af ild) – hvilket man havde kunnet læse i Helvads store »Prognosticon« for året 1615. Han beskriver selve katastrofen og giver en udlægning af den som Guds straf over synden. Dette bekræftes ved en række henvisninger til lignende begivenheder beskrevet i den hellige skrift, nemlig Noah og syndfloden, Loths flugt fra Sodoma og andre.

Helvad var en flittig skribent, og hans store interesse var astrologi og astronomi. Han udgav mange bøger, blandt andet sine »Prognostica« med forudsigelser af det kommende års vejr, som han udsendte år efter år lige til sin død i 1634. Han har skrevet om flere stormfloder og deres årsager. Han mente, at de hørte til de plager, som Gud hjemsøgte menneskene med for at advare dem mod synden. Om en stormflod i året 1300 – altså 300 år før hans egen tid – skriver han, at man forud havde set en skrækkelig komet og ildtegn på himlen (17). Også mærkværdigheder som græshopper, ilanddrevne fisk eller andre havdyr, misfostre både blandt mennesker og dyr og »blodregn« hører med til de varslers, som Helvad mente, at Gud sendte for at advare menneskene. For, mente han, Gud vil ingen synders død, blot de vil omvende sig. Derfor giver han tegn over tegn, under over under, for at man dog skal tro underne, dersom man ikke vil tro hans ord! (18).

Andre eksempler på varsler, der optræder i forbindelse med stormfloder, var: blod i brødet, tre sammenvoksede æg, meget kvæg var blevet rasende. Anton Heimreich nævner otte varsler, der var set forud for *den store flod* i 1634. Et af dem var, at det havde været et smukt efterår (19).

Præsterne mente, at sådanne varsler var et tydeligt tegn på Guds store tålmodighed. Præsten Volkmar von Jessen (20) skriver i 1635 om *meningen* med de varsler, som Gud havde sendt forud for *den store flod* i 1634, og kommer i den forbindelse med et fromt ønske:

»De vil advare Menneskenes Børn endnu at omvende sig. Omend ikke alle, saa maatte der vel findes nogle faa, som slaar sig for Brystet og beder Gud være barmhjertig og naadig.«

Disse varsler og jærtegn, som præsterne lægger så stor vægt på, synes dog ikke at spille nogen større rolle i sagn om stormfloder. Hos Karl Müllenhoff finder vi to eksempler, nemlig i sagnet om Ecksee og Kattsee i Ditmarsken (21), hvor det havde vrimlet med ål med store øjne. Landsbyboerne i det gamle Tellingstede havde tvunget præsten til at give en so det hellige sakramente. Kort efter rejste der sig en vældig storm, og landsbyen forsvandt i en bundløs sø. Præsten og de fromme nåede at flygte. Det samme sagn kendes fra byen Hardendorf et par mil sydligere. Varslet her var, at veje og huse fyldtes med fisk. I min gennemgang af stormflodssagn er jeg ikke stødt på andre sådanne varsler.

Derimod optræder en anden form for advarsel ofte i sagnene. Nemlig at Gud direkte advarer enkeltpersoner eller små grupper: f. eks. præsten, de fromme i byen etc. Karakteristisk for denne form er, at de pågældende altid når at redde sig væk fra området, inden stormfloden kommer. Sådanne direkte advarsler beskæftiger præsterne sig ikke med. I den øvrige del af udlægningen: at stormfloder er sendt af Gud som straf for marskboernes synder, og at straffen er retfærdig, selv om den er grusom, er der tydelige paralleller mellem, hvad præsterne skrev i det 17. årh., og de sagn folk har fortalt.

Grunden til Guds vrede

Men hvad er det for synder, der berettiger til en grusom straf?

I en artikel i 1963 skriver Kristiane Fischer (22), at hun har hørt sagnet om Rungholdt, der forsvandt i *den store manddrænkelse* i året 1362, og hun skriver:

– »Så rig var den, så mæt af velvære og overflod, at ingen vidste, hvordan man bedst kunne trodse Gud.«

Rungholdt lå på øen Nordstrand. Den var en driftig handelsplads og centrum for salthandelen. Mange af dens borgere var meget velhavende. Det er altså

rigdommen, der har ledt beboerne til hovmod og gudsbespottelse. »Ihr Reichthum verleitete sie zu allerlei Uebermuth,« hedder det i Karl Müllenhoff's version af sagnet (23). Müllenhoff skriver, at Anton Heimreich fortæller det samme sagn om en stormflod i året 716, uden dog at nævne byens navn. Selv har Müllenhoff optegnet sagnet fra Hr. Hansen på øen Sild. Her møder vi igen motivet med soen, som præsten tvinges til at give det hellige sakramente (24). Så vred blev Gud over denne bespottelse, at hele byen plus seks nabosogne blev totalt udslettet. Kun præsten, hans pige og to jomfruer, der havde været i kirke i en anden by, overlevede stormfloden.

Vandresagsmotivets med soen har ikke nogen videre betydning i denne sammenhæng. Det væsentligste i sagnet om Rungholdt er holdningen: at straffen fra Gud var retfærdig; det er samme holdning, vi møder hos det 17. århundredes præster.

Det er som sagt rigdommen, der er roden til det hedenske levned, marskboerne førte. Netop i det 17. århundrede og i slutningen af det 16. århundrede var der opgangstider. Nogle af de største dige- og indvindingsprojekter er lavet på denne tid. Ialt indvandedes 23 koge, de største på strækningen fra Tønder til Okholm. Tiden betegnes som en storhedstid for digebyggeri, som først det 20. århundrede »kan opvise magen til«. Studehandelen og søfarten blomstrede. På grund af den særlige Friserlov havde marskbønderne visse rettigheder. De var fritaget for hoveri og anden tjeneste, og de skulle heller ikke svare tiende (25).

Blodhævnen

Men rigdommen og den dermed følgende gudløshed var kun een af årsagerne til Guds vrede. Friserne er også blevet klandret for deres umådelige stolthed over digebyggerierne, hvilket er blevet udlagt som *hovmod*.

En anden alvorlig sag var deres påståede vildskab. Præsten Boetius skriver i 1623 om tilstandene på Nordstrand, at . . . »Folk her kunne myrde en Fremmed ved en ringe, ja, selv uden nogen som helst Anledning.« Der er bestandigt klager over disse vilde frisere. Drab var hyppige i marskegnene (26).

Men hvad der muligvis har været svært at forstå – både for præsterne og de omkringboende – har været friserens særlige retssystem. Den gamle organisation i slægten spillede i middelalderen og endnu længere tilbage en større rolle end blandt den danske befolkning i hertugdømmerne, og som følge heraf holdt *blodhævnen* sig længere blandt friserne (27).

At opfattelsen af friserne som vilde og blodtørstige har holdt sig længe blandt deres naboer, vidner et sagn fra Kragelund om (28). I sagnet hedder det, at friserne var »slemme ved de Folk, der boede i Kragelund, og at de havde slaet

mangen en Kragelund Mand ihjel.« – Mændene i Kragelund købte derfor sabler, så de kunne værne sig mod friserne. Det hjalp.

Menneskeofringer

Friserne er også blevet beskyldt for at have ofret mennesker til havet. Så sent som i året 1932 skriver H. P. Hansen, at han har truffet »Minder derom i overleveringer i Midtjylland« (29). J. Kamp skriver i 1874 (30), at man på egnen mellem Stadil og Nissumfjord fortalte om nogle landstrygere, der drog omkring lige efter den slesvigske krig, at de var udsendt fra marsken til at opkøbe et barn, der skulle ofres til Vadehavet. Der var nu gået flere år, hvor havet ikke havde fået noget offer, og nu turde man ikke vente længere. Også dette er dog et vandresagnsmotiv, og J. Kamp skriver, at det samme sagn fortælles om Skanderborg sø, og »gamle Folk sige at kunne høre paa den Lyd, som den give fra sig, naar Tiden er kommen.« Også Karl Müllenhoff har optegnet et sådant sagn om menneskeofringer til Vadehavet. Her køber marskbønderne et barn af en sigøjnerkvinde (31).

Det er heller ikke her vandresagnsmotivet, der har interesse. Derimod den omstændighed, at det er blevet hæftet på friserne. De har dog næppe været værre eller mere kriminelle end andre folk, men de har levet under andre naturbetingelser end deres naboer, og måske derfor virket særegne og vilde.

I sagnet om Alt-Galmsbülls undergang har vi en klar udlægning af, at en kriminel handling er årsagen til Guds vrede (32): Beboerne havde her for skik at lokke skibe med falske signaler, når det var dårligt vejr. Når skibene da var blevet slået sønder i den hårde brænding, besætningen druknet – og de af dem, der havde overlevet, var slået ihjel – plejede folkene fra Alt-Galmsbüll at dele byttet fra skibet imellem sig. En nat slår man da på denne måde nogle søfolk ihjel. Da man skal begrave dem næste morgen, opdager man, at en af de dræbte er søn af en af sørøverne. Sønnen havde i mange år rejst i det fremmede, men var altså nu vendt hjem. Straffen for denne ugerning kommer nogle uger senere. I en vældig stormflod går byen under.

Holdningen i dette sagn er helt på linie med præsternes: – menneskene er selv skyld i deres ulykker, og stormfloder er retfærdige, fordi de rammer de syndige. Det er dog værd at huske, at det ikke kun var de stakkels mennesker, der omkom, der blev straffet. Også dem, der blev tilbage, gik det hårdt ud over. Mange gange er korn og andre afgrøder blevet ødelagt, så de overlevende sultede. Når digerne skulle sættes i stand igen, kunne det hænde, at der ikke var tilstrækkeligt mange arbejdsføre mænd tilbage, og at arbejdet derfor ikke blev udført. Dette kunne resultere i, at digerne gennem længere tid ikke blev ordentligt vedligeholdt, men forfaldt og derfor ikke kunne modstå selv mindre stormfloder. I 1652 tog hertugen den såkaldte *spaderet* i brug og fratog nordstran-

dingerne store dele af deres jord (33). Det betød, at også kommende slægter blev jordløse. Efter *den store flod* i 1634 var forholdene så fortvivlende på øen, at de overlevende dels var for få og dels var for udmattede til at reparere digerne efter ødelæggelserne. Hertugen overlod da retten til jorden til hollandske partcipanter, der til gengæld forpligtede sig til at bygge diger.

Troen på den retfærdige Guds straf er sejglivet. I begyndelsen af det 18. årh. støder vi på den igen. Denne gang i en skillingsvisse – en *klagesang* om de to stormfloder i 1717 og 1718 (34). Den har fået følgende undertitel:

... »Ved hvilken Gud efter sin u-ransagelige Retfærdighed mange Lænder / Stræder / Byer oc Sogne hjemsøgte / oc somme af dem plat ødelagt« ...

Logikken i den uransagelige retfærdighed er udtrykt i klagesangens andet vers:

»Ved U-dyd maa man sig Straffen finde /
det følger som paa Natten Dag,« ...

Tydeligere kan det næppe siges, at menneskene selv er skyld i alle ulykkerne. Også i 1977 – næsten 350 år efter *den store flod* i 1634 – kan man i en ugebladsnovelle støde på den opfattelse, at stormfloder og Guds straf hører sammen (35). I novellen *Gensyn i stormen* har forfatteren flettet en kærlighedshistorie ind i temaet stormflod og digebrud. Guds straf bliver dog ikke fuldbyrdet, og kærlighedshistorien ender lykkeligt. Men troen på Guds straf er med. Nemlig:

»Guds straf er over os, jamrede en kvinde.«

Og:

»Måske har Gud alligevel villet straffe mig, sagde hun tankefuldt.«

De gode og fromme reddes

Så meget om synden der ikke lønner sig, men straffes på det grusomste. Det modsatte kan dog også være tilfældet, nemlig at et gudfrygtigt liv og en bøn kan gøre een fortjent til at blive frelst – mirakuløst – i en stormflod.

Sagnet om Peder Henriksen fra Møgeltønder er et eksempel på, at stærk tro kan føre til frelse. Sagnet finder vi i F. Ohrts udgivelse fra 1919 (36). I 1952 har en journalist også hørt sagnet på en reportagetur til Møgeltønder (37). De to versioner er næsten ens. Peder Henriksen blev 127 år, så nogen helt almindelig mand har han ikke været. Under en stormflod og kraftig vandstigning, da alle andre i byen havde forsøgt alt og opgivet overfor vandet, der bare steg og steg, kom de til Peder Henriksen. Han fortalte dem da, at der var eet, de havde forsømt, nemlig at bede til Herrerens Herre. Peder Henriksen bad nu selv for med »stærk stemme«, og da han kom til den syvende bøn af Fadervor:

»fri os for det onde«, begyndte vandet at synke. Ikke alene Peder Henriksen, men hele byen blev reddet ved hans bøn.

I 1825 skriver B. Bendsen (38) om den gamle kone, der vågnede op og opdagede, at hendes seng var omgivet af vand. Da hun blev klar over, at hun ikke havde nogen mulighed for at redde sig, knælede hun ned i sengen og bad til den kære Gud. Bølgerne løftede hendes seng op og bar den til det nærmeste værft – uden så meget som hendes sengetæppe blev vådt. Bendsen fortæller også om nogle digevagter, der – i samme stormflodsnat og i samme sogn – på frisk maner forlangte mere at drikke. Dem gik det dårligt. Døden udfriede dem fra tørsten, idet vandmasserne i det samme fik taget til at styrte sammen.

At bo i marskområdet

Eet er historie og sagn. Et andet er hverdagen i vores egen tid. Hvordan er det at bo i marsken i det 20. århundrede? – Føler man truslen fra havet som noget, der direkte har indflydelse på ens tilværelse?

Som en afslutning på mine studier interviewede jeg seks mennesker, alle født og opvokset i den sønderjyske marsk, men i dag bosiddende i Københavnsområdet. De var alle meget imødekommende og ville gerne lade sig interviewe, skønt de bedyrede, at de ikke vidste ret meget om stormfloder. Det viste sig ikke at passe, idet de faktisk alle vidste temmelig god besked. F. eks. kendte de alle til – eller havde en formodning om – et højt sted, hvor man skulle gå hen, hvis floden pludselig kom. Altså en slags indbygget overlevelsesmekanisme for områdets særlige naturforhold.

Ingen kunne huske noget om, at de havde snakket med andre børn om stormfloder eller været med i lege om emnet. Een havde dog været med til at lege »oversvømmelse«, nemlig den af de seks, der var opvokset længst væk fra Vadehavet – 17 km. På spørgsmålet om de nogensinde havde været bange for havet, svarede nogle undvigende, to sagde kategorisk *nej*. En 28-årig kvinde, der var opvokset i et indremissionsk præstehjem, beliggende ca. 5 km fra havet, kunne huske »følelsen af angst« fra sin barndom. Hun mente, at den nok havde noget at gøre med »de der historier«, som hun havde fået fortalt, selv om hun ikke længere kunne huske historierne. Da jeg spurgte, om hun mente, at det var noget, man havde fortalt for at skræmme, svarede hun *nej*, men at det snarere var en slags moralske fortællinger, der på den ene eller anden måde udtrykte, at hvis man var på en bestemt måde, blev man nok reddet. Hvis man var et godt kristent menneske, havde man selvfølgelig den bedste chance. Der er dog tale om en efterrationalisering, som hun foretager som voksen af barndommens indtryk og oplevelser.

Men *holdningen* til, hvem der redder livet og hvorfor, ligger tæt op ad sagnet om Peder Henriksen og konen i sengen, der bad til Gud. Under interviewet

spurgte jeg, om hun troede, at folk på egnen forbandt stormfloder med noget religiøst, f. eks. at de var »sendt fra himlen«.

»Nej, jeg er jo fra den tid, hvor man godt ved, hvorfor stormfloden kommer. Men selvfølgelig kan man godt putte sådan noget i det, fordi folk som regel alligevel er overtroiske på den ene eller anden måde.«

Heri har hun selvfølgelig ret. Det væsentlige i denne sammenhæng er da heller ikke at konstatere, om folk i marskegnene er overtroiske eller ej. Derimod er det ganske interessant, at denne unge kvinde i sin barndom har fået en slags moralsk belæring om, hvem der har størst chance i en stormflod, og at denne morale går hånd i hånd med de gamle sagn og også er på linie med, hvad det 17. århundredes præster skriver om i deres beretninger om, hvordan det gik – og hvorfor.

En anden af de interviewede – en 47-årig kvinde – fortalte, at når hun aldrig havde hørt nogen beretninger om stormfloder i sin barndom, var det fordi hendes forældre undgik at tale om det, når børnene var tilstede. – »De var sådan nogle gode og kærlige forældre« og »de ville ikke gøre os børn bange.« – »Det er først efter, at man selv er blevet ældre, at man er blevet klar over, hvilke farer der er forbundet med stormfloder.«

Jeg spurgte, om man tror på, at digerne vil holde. – »Det er man nødt til, ellers kan man ikke eksistere derude,« var svaret.

Senere fortæller hun dog, at hun er meget nervøs, når der er stormvarsel. Når stormen kommer fra nordvest, er hun ikke rolig, før den er afblæst. Så hvor meget man – og hun selv – stoler på digerne, er svært at afgøre. Men hun har givetvis ret, når hun siger, at »man er nødt til at stole på digerne«. Hvad hun sikkert mener er, at for at kunne fungere i hverdagen er *man nødt til* at tvinge sig selv til at tro på, at digerne holder.

Noter og henvisninger:

1 Sommeren 1976 afleverede jeg to eksamensopgaver til Institutet for Folkemindevidenskab. Den første handlede om stormfloders indflydelse på livsvilkårene i marsken, medens den anden udelukkende beskæftigede sig med fortællestof om stormfloder, sagn etc., og herunder også interviews med personer, der er vokset op i marsken. 2 Bertouch, Ernst von: Die grossen nordischen Fluthen und deren Folgen (41 sider), Wiesbaden 1893 (s. 39). 3 Hanssen, Nørremølle, H. P.: Sønderjylland (en rejseskildring), Ålborg 1892, s. 5. 4 Bantelmann, Albert: Die Landschaftsentwicklung an der schleswig-holsteinischen Westküste, Neumünster 1967. 5 Jakobsen, N. H.: Skibsfarten i det danske Vadehav, doktordisputats – en erhvervsgeografisk studie, København 1937, s. 122–23. 6 Saksens Danasaga, oversat af Jørgen Olrik, København 1925, B. I, s. 56. 7 Denkmal an der Wasserfluth welche in Februar 1825 an die Westküste, Friesland und der Herzogthümer Schleswig und Holstein betroffen hat, Tondern 1825. 8 Hansen, F. Dinsen: Nordfrisland – digernes land, Bygd's forlag 1976. 9 Heimreich, Anton. Præst og forfatter (kronikør). Han er født 1626 i Tøndermarsken. Han udgav i 1666 sin: Nord-Freische Chronick. (Falck udgave, Tønder 1819). Se M. H. Nielsen: Stormfloden 1634, Sønderjydske Arbøger 1900, s. 256 og s. 284. 10 Sønderjyllands Historie, fremstillet for det danske Folk, København 1930–33, B. I–V, redaktion: La Cour, Wilh. m. fl., B. II s. 418.

11 Sønderjydske Månedsskrift 1934-35. Cl. E.: Stormflod, s. 98. 12 Bygd nr. 1 1976 (Stilhed før Stormen), udg. Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg. - Jahrbuch des Nordf. Vereins, 1929-34: Muus, Rudolf: Die Sturmfluth am 11 October 1634, s. 149-55. 13 Trap, J. P.: Danmark, Tønder Amt B. X, 2, G. E. C. Gads forlag 1966. 14 Müllenhoff, Karl: Sagen Märschen und Lieder aus Schleswig, Holstein und Lauenburg. Kiel 1845. 15 Begrebet *sagn* i den bredeste betydning af ordet: hvad folk har fortalt. 16 Helvad, Niels: Relation N. H. Om den skrecklig oc forfærdelig Storm oc Vandflod, etc. Prentet i Kjøbenhaffens Aar 1616. Det første originale flyveskrift der er udkommet på dansk. Det er gengivet i Sønderjydske Månedsskrift 1956, hvor også findes en artikel om Helvad og hans flyveskrift af H. V. Gregersen. Gregersen har desuden skrevet en Biografi om: *Niels Helvad*, udgivet af Historisk samfund for Sønderjylland, Tønder 1957. 17 Gregersen, H. V.: Niels Helvads flyveskrift om stormfloden 1615, Sønderjydske Månedsskrift 1956, s. 65-67. 18 Helvad's Flyveskrift, se Gregersens artikel, s. 67. 19 Cl. E.: Stormflod, Sønderjydske Månedsskrift 1934-35, s. 101. 20 Jessen, Volkmar von: Copia Aff en Skriffuelse fra en Præst til Jevenstad ... etc., Prentet Aar 1635. Gengivet i Sønderjydske Månedsskrift 1934-35, s. 73. Von Jessen er født i 1570 i Witzworth (Ejdersted), han kom som præst til Jevenstedt i 1605. Han døde 1644. 21 Müllenhoff nr. CLXXIV: Der Ecksee und der Kattsee in Ditmarsken efter mundtlig optegnelse. 22 Fischer, Kristiane: Liv og mennesker på Halligerne, Margrethehæftet 1963, s. 4. 23 Müllenhoff nr. CLXXIII. Rungholdt. 24 Dette vandsagnsmotiv, der er en bespottelse af både Herren og hans tjener, kendes også fra andre egne af landet, bl. a. i sagnet om Kraagsø, som Jeppe Åkjær har medtaget i sin: Po Fir Glowend Pæl, 1923. 25 Sønderjyllands Historie, B. II, s. 418. 26 Boetius, Mathias: De Cataclysmo Nordstrandico ... etc., 1623. Skriftet indeholder Nordstrands historie med stormfloder, især floden i 1615. MB var nordstrandsk præstesøn. Bortset fra sine studieår i Rostock tilbragte han hele sit liv på øen. Han døde i 1631. (Se Sønderjydske Årbøger, 1900, s. 268, M. H. Nielsen: Stormfloden 1634). 27 Sønderjyllands Historie, B. II, s. 152. 28 Sønderjydske Månedsskrift 1939, s. 343, efter ukendt 82-årig meddeler. Kragelund ligger i den vestlige del af Fjorde sogn, på grænsen til frisisk sprogområde. 29 Hansen, H. P.: Mosefund - Offerfund, tabt eller gemt og glemte, Sprog og Kultur, XV, H. 1-4, 1932, s. 52. 30 Kamp, J.: Sagn fra Jyllands Vestkyst, Jydske Samling 1874-75, s. 190. 31 Müllenhoff nr. CCCXXXI: Das vergrabene Kind, efter mundtlig optegnelse. 32 Nordfrisische Sagen v/ Muus, Rudolf, Flensburg 1933. Alt-Galmsbülls Untergang, s. 120. 33 Digevæsenet havde sin egen lovgivning »Spadelandsrecht« - Spaderetten. Digepligten, der bestod i vedligeholdelse af digerne, var fordelt på de enkelte grundejere. Den mand eller den kommune, der ikke opfyldte forpligtelserne, mistede retten til jorden. - »Den der ikke vil dige - må vige« (Frisisk ordsprog). (Sønderjyllands Historie, B. II, s. 414). 34 En kort sammendragen Beretning/ saavel om den første den 24. dec. 1717. Som den sidste endnu forfærdeligere VAND-Flod den 25. febr. 1718 ... etc. Trykt i Flensburg/ Aar 1718. Gengivet i Sønderjydske Månedsskrift 1934-35, s. 168, tilsendt af Herning Museum. 35 *Hjemmet*, nr. 37, 12. sep. 1977. Berg, Robert C.: Gensyn i stormen. 36 Ohrt, F. (udgiver): Udvalgte Sønderjydske Folkesagn, København 1919. Fri os fra det onde, s. 69. 37 *Vestkysten*, 10. maj 1952: Mindet om den gamle bonde, der reddede sin by ved bøn. 38 Bendsen, B.: Das alte Friesland mit seinen Umwandlungen bis auf unsere Zeit, 1854. Håndskrift Det kgl. Bibliotek, s. 54.

Summary

The marshy tidal lands of southern Denmark are frequently visited by springfloods of immense strength. Not all such floodings can be described as destructive. One can differentiate between »good« and »bad« floods. »Good« floods deposit ocean flora and other organic sediments, an important factor for the marshland's exceptional fertility.

This land has for centuries been the source of much wealth for the marsh peasants. On the other hand, the riches and results of several generations' work with land-drainage and dike-building could be destroyed in one »bad« flood.

Tragedy and catastrophe in connection with springfloods go hand-in-hand with the immigration to, and building up of, communities in the marshlands. A prerequisite was the immigrants' ability to build dikes and »værfts« (strengthened mounds on which houses and farm structures are built). The oldest dikes were impressive achievements by the standards of their time. However, understanding of the necessity for thorough examination of the land's suitability for diking was limited. The result has been that again and again the dikes have failed. It must be noted that special natural conditions have meant that the very building of dikes has increased the destructive effects of springfloods. Thus the population's knowledge of the art of dike-building – which blessed them with riches – has also been their curse. The original reason for building dikes – to gain new land for cultivation – was soon replaced by the need to protect that which they already had. Today, the amount of arable land is considerably smaller than it was in the fourteenth century.

Each age has been proud of its dikes. When the dikes failed, people seldom connected failure with the quality of their dikes. People have usually satisfied themselves with another explanation: that the floods were a punishment from God. God was angry because of the marshdwellers' sinful way of life, and had finally lost patience with them. This opinion appears again and again in the historical material concerning springfloods. However, it is most marked in reference to the floods of the seventeenth century, especially the GREAT FLOOD of 1634. A number of contemporary writings from the time of this flood have been preserved, nearly all written by clergymen who lived in the area. (It should be noted that the relative lack of contemporary records of the floods of other centuries is mostly due to the fact that they were lost in later floods).

The reasons for God's anger are given as being: Pride, Godlessness, and Wealth. God had often – as a sign of His patience and love – sent warnings in the form of such phenomena as blood-in-the-bread, unusual lightning, etc. before the catastrophe so as to give people a chance to reform. But this was in vain. On the other hand, warnings given to individuals were always taken seriously. Those specially chosen: the village parson, the pious, etc. were always able to save themselves before the flood came.

Examination of the area's legends showed that the »attitude« towards the cause of such floods compares well with that of the seventeenth century clergymen.